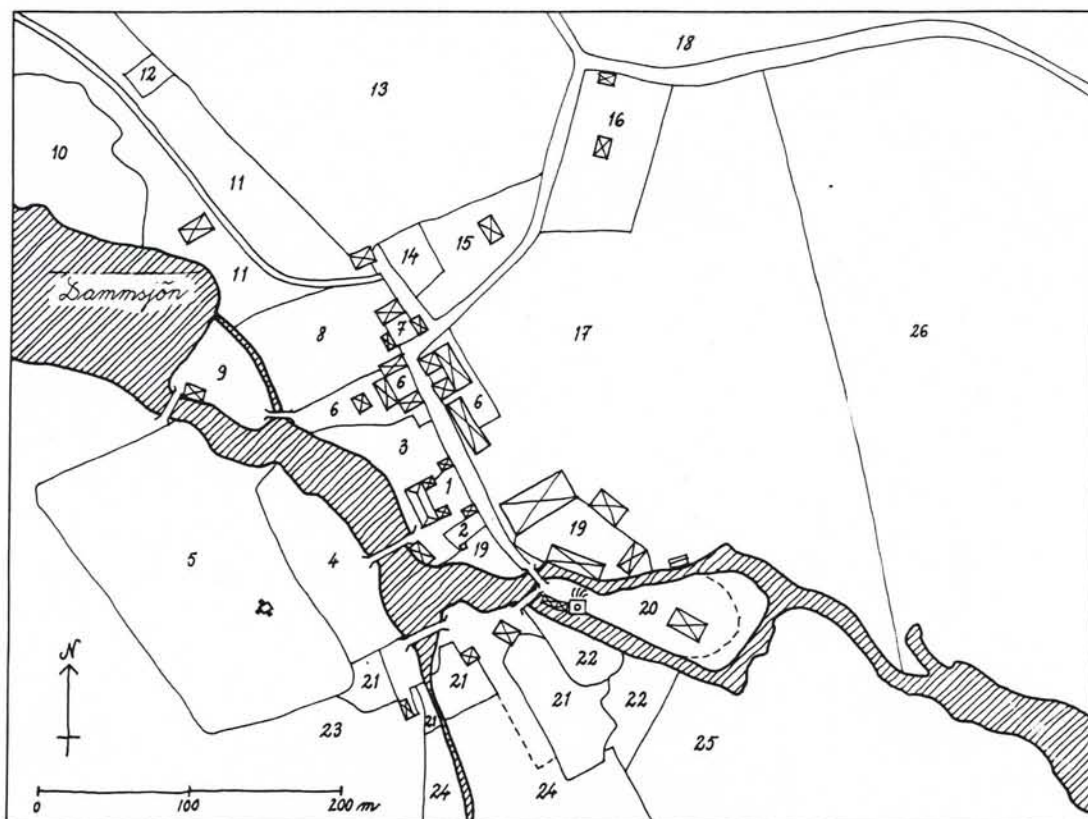

dare. Herrgården kom aldrig att bebos av brukets ägare utan fungerade som arrendatorsbostad ända tills den brann ned år 1683.

1699 upprättades det över Högfors en karta som bevarats in i våra dagar. På herrgårdens nuvarande plats var tre byggnader markerade. Den ena var troligen den nya herrgård som byggts upp omedelbart efter det att den gamla brunnit ned, den andra var av allt att döma "gårdsstallet" och den tredje ytterligare ett bostadshus. På östra stranden av ån, precis där denna mynnar ut ur Dammsjön, låg en såg och längre ned i ån, strax sydost om herrgården, låg en kvarn och två hamrar. På motsatta stranden låg hyttan och söder därom några smedsstugor. Flera torp var utsatta på brukets ägor - öster om gården bland annat "Klensmedstorpet" och nordväst om den, uppåt Holmsjön, låg "nock 2ne Torp Stutbo kallade", som enligt kartbeskrivningen var uppförda omkring 1640.

Högfors bruk bytte ägare ett flertal gånger under 1700-talet men herrgården kom att bebos av brukets ägare först i och med att Gustaf Wittfoth flyttade dit 1752. Det var vid denna tid som Olof Grau beskrev Högfors i sin Beskrifning öfver Vestmanland (utgiven 1754). Högfors, ett frälsehemman på 1/2 mantal, bestod då enligt Grau av två stångjärns-hamrar med tillsammans fyra härdar, vidare en masugn, en såg och en mjölkvarn med två par stenar. Det stångjärn som smides där fördes landsvägen till Västerås. Mjöl kvarnen som Grau nämner hade på 1720-talet ersatt den gamla kvarn som var markerad på 1699 års karta och som då endast drevs för brukets egna behov. Den nya kvarnen var en tullkvarn som även traktens bönder kunde utnyttja. Hyttan var vid denna tid också tämligen ny, uppförd 1738, men byggdes om redan 1756. Även i fortsättningen skedde en rad ombyggnader. Också de två hamrarna och sågen torde ha byggts om och förbättrats under 1700-talet.

Efter karta över »Högfors Säteri med derunder Lydande Torp» 1827-1828. Lantmäteriverket, Gävle.

1. Manngården, 2. Kryddgård, 3. Orangerie Trädgården, 4. Stora Trädgården, 5. Parken, 6. Stall och Ladugårdsplatsen, 7. Inspektorsgården, 8. dito Trädgård, 9. Sågbacke, 10. Sågtäkten, 11. dito Slogbacke, 12. Sågtäkten Hummelgård, 13. Hästhagen, 14. 2^{ne} Stycken Täppor, 15. Ladplats, 16. Rättarboställe, 17. Smedtägten, 18. Öppen skogsmark, 19. Hytt- och Smedjeplatser, 20. Slaggvarp, 21. Boningsplatser för Arbetare, 22. 2^{ne} Stycken Täppor, 23. Kohagarna, 24. Västra Jan Ers Slogbackar, 25. Östra Jans wret, 26. Hästhage.

En karta över "Högfors Säterie med der- under Lydande Torp" från 1827-1828 ger en aning om hur bruket som helhet hade byggts ut och förändrats under loppet av 1700-talet. Tillsammans med den mycket detaljerade värdering av bruket som gjordes 1828, några år efter brukspatron Anders Hebbes död, ger kartan en mycket god bild av hur bruksbebyggelsen gestaltade sig vid denna tid. På kartan är förutom huvudbyggnaden i stort sett alla verks- och ekonomibyggnader markerade - till och med det lilla lusthuset i parken väster om herrgården. Huvudbyggnaden beskrivs i 1828 års värdering på följande sätt:

"Characters Byggningen, En våning hög, med brutit Spåntak och följaktligen stor vind, belägen 152 alnar från Hyttan och Smedjan, är 46 1/2 alnar lång och 20 1/2 alnar bred, med 2ne vidbyggde flyglar, 16 alnar långa och 7 1/2 alnar breda, innehållande utom rymlig förstuga, Kjöck, Sal och 12 eldrum med Kakelugnar i 12 och Spis i ett; warande äfven ett Slaguhr på Byggningstaket, som går bra, då ej kall vinter inträffar. Byggningen, brädfodrad och oljemålad, är i godt stånd, ehuru dess ålder, såsom okänd, troligen är ganska betydlig."

På gården låg även "Tvänne smärre Byggnader", uppförda som flygelbyggnader. Den ena innehöll "Bagarstuga och 2ne rum", den andra "Bruks Contoir med Kammare". I 1828 års värdering sägs ingenting om flyglarnas ålder. Som ovan citerats betraktades huvudbyggnadens ålder som okänd - men "ganska betydlig". Sannolikt var byggnadens mittparti en rest från den gård som uppfördes omedelbart efter att den gamla brunnit ned 1683. Anders Hebbe, som hade varit ägare till bruket sedan 1768 och bott på herrgården sedan året därpå, byggde om

Herrgårdens stall, uppfört 1809. Foto 1975.

och till herrgården år 1793 varigenom den fick ovan beskrivna utseende.

Det stora mycket stiliga stallet var enligt värderingen uppfört 1809. Förutom hyttan och hammarsmedjan var det den enda byggnaden i Högfors som var byggd av sten. Den bestod av "Stall för 12 Hästar med Sehlkammare, Oxhus för 10 Oxar, Fåhus med rum för 24 Kor utom Kalkkettar, ungboskapshus för 6 kreatur samt svinhus och vagnshus med foder-skullar öfver hela Byggnaden samt kringstängd gård." Stallet står kvar än idag liksom inspektorsgårdens huvudbyggnad som då, 1828, utnyttjades som bostad åt brukets smeder. Dess flyglar, som nu är rivna, utgjordes av brygghus och bagarstuga.

På 1828 års karta är även hytt- och smedjeplatserna samt sågbacken markerade. Brukets såg låg på samma ställe som vid upprättandet av 1699 års karta vilket även gällde hammarsmedjan. Hyttan hade däremot flyttats något. Som tidigare nämnts var både hyttan och smedjan uppförda i sten. Hyttan var enligt bruksvärderingen byggd på 1780-talet med en ny pipa insatt 1821. Hammarsmedjan var uppförd 1818. Den rymde förutom de två hamrarna och fyra härdar även brukets kvarn med två par stenar.

Nämnas bör till sist även de torp som var markerade på 1828 års karta och som alla löd under Högfors. Stutbo och Klen-smedstorpet var som förut påpekats markerade redan på 1699 års karta. Strax nordväst om det sistnämnda låg nu det så kallade Annetorpet och i södra delen av det nuvarande Hönsgärdet var Nybytorpet utsatt.

Ångmans beskrivning av Norbergstrakten (utgiven 1835) lämnar en del intressanta uppgifter om Högfors bruk från ungefär samma tid som ovannämnda karta och värdering, det vill säga omkring 1830. Bruket hade då övergått i Salomon von Stockenströms ägo. Det så kallade säterihemmanet bestod enligt Ångman av ett matlag - uppenbarligen räknades endast brukspatronens eget hushåll. Bruksägaren hade år 1832 fått tillstånd att här "få anlägga en stålugn, samt 2:ne manufacturstockar, med 2:ne knipp- och 2:ne spikhamrar, för att dervid af egit, eller från andre bruk inköpt, ämnesjern tillverka brännstål, spik och hvarjehanda svartsmide". Tillverkningen skulle få uppgå till 300 skeppund/år. Stålug-

3 varigenom
tseende.

stallet var en-
809. Förutom
n var det den
s som var byggd
Stall för 12
, Oxhus för 10
24 Kor utom
s för 6 kreatur
us med foder-
den samt kring-
r kvar än idag
; huvudbyggnad
es so postad
flyglar, som nu
ygghus och ba-

a hytt- och
gbac i mar-
på samma ställe
1699 års karta
arsmedjan. Hyt-
något. Som ti-
nyttan och smed-
tan var enligt
på 1780-talet
21. Hammar-
8. Den rymde
och fyra härdar
två par stenar.

n de torp som
rs karta och som
Stutbo och Klen-
ut påpekats mar-
s karta. Strax
nda låg nu det
ch i södra delen
ärdet ar Nyby-

Norbergstrakten
n del intressanta
uk från ungefär
nda karta och
omk. g 1830.
i Salomon von
så kallade sä-
ligt Ångman av
gen räknades en-
et hushåll. Bruks-
t tillstånd att här
samt 2:ne ma-
ne knipp- och
dervid af egit,
köpt, ämnesjern
k och hvarjehan-
ningen skulle
und/år. Stålug-

nen placerades i en byggnad mitt emot
sågen, på västra sidan av ån. Byggnad-
den står kvar än idag om än i mycket
ombyggt skick och nu utnyttjad som
tvättstuga. Högfors hytta var enligt
Ångman taxerad till 24 lispund/blås-
ningsdygn - lika mycket som 150 år ti-
digare.

Under åren 1853-1855 drog man, över
bland annat Högfors marker och rakt
genom samhället, en järnväg mellan
Kärrgruvan i norr och Ångelsberg i söder.
Järnvägen byggdes för att i första hand
underlätta transporterna av tack- och
smidesjern från Norbergstrakten till
Stockholm. Från Ångelsberg gick trans-
porterna stölede, över sjön Åmänningen,
genom Strömsholms kanal och ut i Mälara-
ren. Järnvägen, som redan från början
drevs med ångkraft, var smalspårig men
ersattes på mitten av 1870-talet av en
bana med normal spårvidd. Fram till Hög-
fors hytta lät man även lägga ut ett stick-
spår, som gick precis förbi herrgårds-
byggnaden. I brukssamhällets norra del
byggdes en banvaktsstuga och senare
också ett stationshus.

I en kortfattad beskrivning av Högfors
bruk från 1862 omtalas det att bruket

Högfors järnvägsstation, nedlagd på 1950-talet. Numera utnyttjad som
fritidsbostad. Foto 1975.

ägde "2 kanalfartyg" som förde smidet
till Stockholm varifrån det av allt att
döma transporterades vidare (Historiskt-
Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver
Sverige). I beskrivningen berättas det
även att det förutom kvarn och såg fanns
ett tegelbruk i Högfors. Herrgårdsbygg-
naden beskrevs som "vacker, med en
prydlig trädgård". Det skulle emellertid
inte dröja särskilt många år förrän då-
varande brukspatronen Knut Åkerhielm
lät göra en genomgripande ombyggnad
av huvudbyggnaden. 1874 revs de små
tillbyggda flyglarna och vinden inreddes

Högfors herrgård sedd från väster, före den stora ombyggnaden 1874. Träsnitt från 1865 ur Ill. Tidning efter teckning av J.F. Meyer.
Jernkontorets bildsamling. Något beskuret.

varvid byggnaden fick sitt nuvarande utseende med säteritak och en mängd vindskupor. De två gamla fristående flyglarna revs också och ersattes med två nya, betydligt större flyglar. Det var således vid denna tid, för drygt hundra år sedan, som Högfors herrgård fick sitt nuvarande utseende. Stommen i manbyggnaden är dock som tidigare nämnts betydligt äldre, sannolikt från 1680-talet.

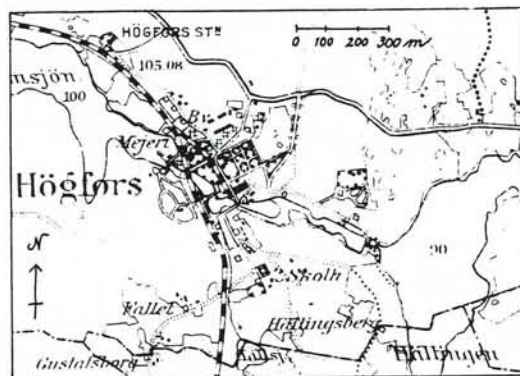

Högfors herrgård idag, sedd från nordost. Foto 1975.

I samband med en tvist om olaga vatten-uppdämning mellan det år 1880 bildade familjebolaget Högfors och Persbo AB å ena sidan och Rosendals- och Livsdalsbönderna å den andra gjordes det år 1893 en förteckning över alla de verk som drevs av Norbergsån vid Högfors vid denna tid. Vid det övre fallets damm fanns det ett sågverk som moderniserats år 1882 och nu hade flerbladig ramsåg, spånsåg och dubbelt kantverk. Här låg även en klensmedja och ett antagligen precis nyanlagt mejeri med separator. En dynamo för elektrisk belysning var därtill precis under insättning här. Vid det mellersta fallet låg hyttan som var uppförd samma år som förteckningen gjordes, 1893, och ersatte den gamla från 1780-talet. Strax intill låg "smält-smedjan" med tre lancashirehärdar, vidare en så kallad tyskhärd, mumblingshammare och räckhammare. Hammarsmedjan hade byggts om både 1861 och 1887 men skulle endast vara i drift några år till. 1895 var nämligen det allra sista smidesåret för Högfors smedja. Vid det nedre fallet där Norbergsån mynnar ut i sjön Hällingen låg brukets kvarn med tre par stenar. Kvarnen hade tidigare legat inom hammarsmedjans väggar men flyttades till denna plats i samband med smedjans ombyggnad år 1861.

Stora förändringar ägde således rum när det gällde bruksbyggnaderna i Högfors

under senare delen av 1800-talet. Bostadsbebyggelsen utökades under samma tid mer än någonsin tidigare vilket också framgår av den ekonomiska karta som upprättades över bland annat Högfors år 1908. Framförallt var det arbetarbostäder av olika slag som uppfördes här under 1800-talets sista decennier. Ett exempel är det flerfamiljshus för smeder som uppfördes alldeles intill järnvägen i samhällets nordvästra del och som gick under namnet "Hagen ett" eller "Banken" - en typisk arbetarkasern från 1890-talet. Något äldre torde "Bruksbacken" med den vitputsade masmästarbostaden och det falurödfärgade bostadshuset för brukets lancashiresmeder vara. Redan enligt 1699 års karta låg det på denna plats smedsstugor men dessa var nu rivna för länge sedan. I samband med att kvarnen flyttades 1861 hade det byggts en ny mjölnarbostad, något nordväst om kvarnen och inte långt därifrån uppfördes omkring år 1900 en förvaltarbostad. Ungefär samtidigt uppfördes det också en kuskbostad i Högfors, strax norr om den stora trädgård som då var utlagd nordost om herrgården och den stora stallbyggnaden. På det öster om samhället belägna Annetorpet byggdes under 1880- eller 1890-talet ett nytt bostadshus. Som redan tidigare nämnts uppfördes här också både banvaktsstuga och stationshus med stinsbostad under denna period. På 1908 års karta är även två skolhus markerade - båda uppförda på slutet av 1800-talet. Byggnadsverksamheten var således mycket intensiv i Högfors under denna tid.

Ekonomisk karta över bland annat Högfors, 1908.

Enligt den beskrivning som medföljer 1908 års karta bestod Högfors hemmanet vid 1900-talets början av 1 "brukningsdel", vilket alltså var herrgården, och 23 "bebyggda lägenheter". Den totala arealen var på drygt 1 000 hektar. Bruk-

00-talet. Bo-
es under samma
are vilket också
ka karta som
annat Högfors är
arbetarbostäder
les här under
ier. Ett exem-
för smeder som
järnvägen i sam-
h som gick
' eller "Banken"
från 1890-ta-
ruksbacken"
ästarbostaden
stadshuset för
vara. Redan
det på denna
esser nu riv-
nband med att
ade det byggts
got nordväst om
irifrån uppfördes
ltarbostad. Un-
det också en
rax norr om den
utlagd nord-
n stora stall-
om samhället
les under 1880-
bostadshus.
s uppfördes här
a och stations-
er denna period.
n två skolhus
da på slutet av
ksamheten var
i Högfors under

Högfors, 1908.

som medföljer
Högfors hemmanet
av 1 "bruknings-
herrgården, och
r". Den totala
00 hektar. Bruk-

»Bruksbacken», arbetarbostad för brukets lancashiresmeder, uppfört under 1800-talets senare hälft. Nu obebott. Foto 1975.

ket ägde hemmansdelar i inte mindre än 27 olika hemman, dels i den egna socknen men också i Norbergs och Västerfärnebos socknar. På ägorna fanns enligt beskrivningen "hytta, masugn, stångjärnsverk, vattensåg och -kvarn, mejeri och 2 skolhus". En icke omnämnd brädgård var även markerad på kartan, strax öster och nordost om brukets såg.

Brukets f d snickeriverkstad, troligen uppförd omkring 1910. Foto 1975.

Till brädgården och sågen hörde sannolikt den snickeriverkstad som av allt att döma måste ha uppförts strax efter år 1908 och som står kvar än idag, om än med annan funktion, strax öster om platsen för sågen och öster om järnvägsspå-

ren. Hammarsmedjan revs omkring 1913-1914 efter att ha stått tyst i närmare tjugo år, sedan 1895. På dess plats uppfördes under åren 1915-1916 en ny hytta som kom att bli den sista hyttan i Högfors historia. Den blåstes ned för gott omkring 1950. Från början av 20-talet finns uppgifter om att hyttan producerade 1 200 à 1 500 ton tackjärn per månad och att arbetsstyrkan vid den och ett tidigare ej omnämnt gjuteri uppgick till omkring 70 man. Nästan lika många arbetare var sysselsatta inom brukets skogs- och jordbruk. 1923 uppfördes ett nytt gjuteri på platsen för det gamla så kallade tegelverket. Redan 1849 omtalas ett tegelbruk i Högfors och det var sannolikt detta som revs år 1920 för att lämna plats åt det nya gjuteriet. Högfors bruk hade vid denna tid övergått i generalkonsul Axel A:son Johnsons ägo.

I början av 1900-talet hade Högfors arealer utvidgats till så mycket som drygt 5 600 hektar. Bruket bestod då av bland annat hytta med två masugnar, sintringsverk, kraftverk, gjuteri, kvarn, snickeriverkstad, klensmedja och såg. Vid full drift sysselsattes här cirka 250 arbetare. Invånarantalet låg på omkring 350. Precis som vid uppmätningen av 1908 års ekonomiska karta fanns det omkring

Lantarbetarbostad, kallad »Hagen två» eller »Avundsjukan». Uppförd på 1910-talet, nu obebodd. Foto 1975.

1930 endast en jordbruksdrivande fastighet i Högfors, själva herrgården, medan antalet övriga fastigheter hade ökat till 35 under de cirka 25 år som gått. Den stora och pampiga park som tidigare hade brett ut sig nordost om herrgården hade 1928 ersatts av en betydligt mindre och anspråkslösare trädgård med lusthus, belägen norr om manbyggnaden precis som idag.

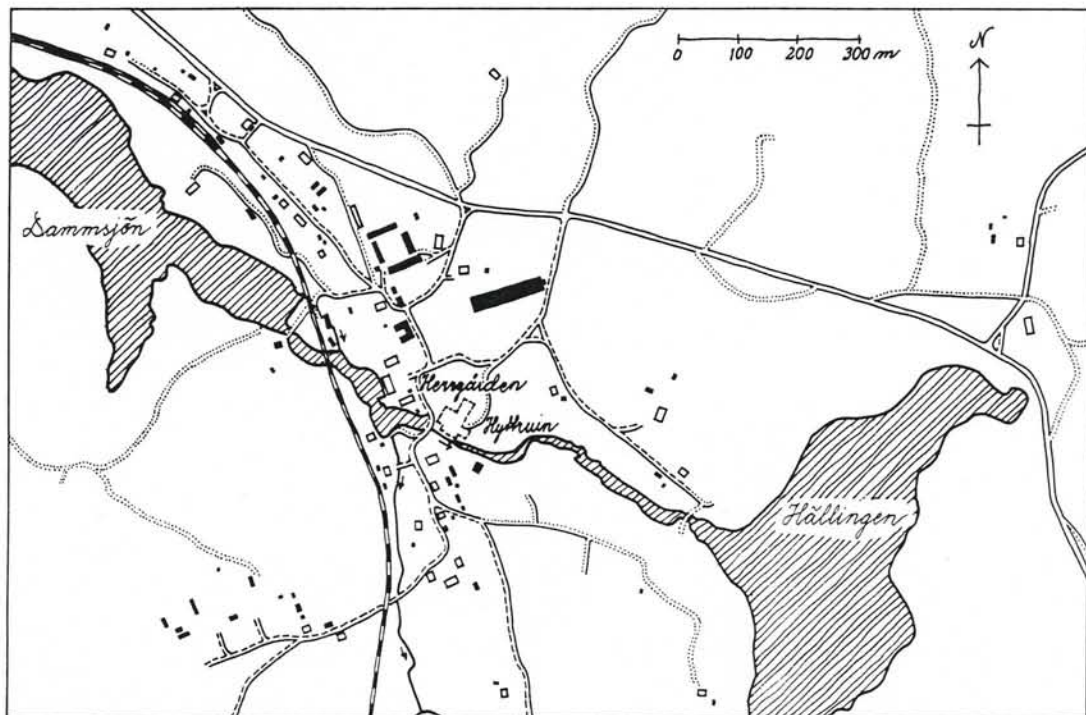
Även under denna tid, under 1910- och 20-talet, torde det nästan uteslutande

ha varit bostäder för brukets olika arbetare och tjänstemän som uppfördes i Högfors. Som exempel kan här nämnas trädgårdsmästarebostaden, belägen på västra stranden av ån och sydväst om herrgården samt järnvägstjänstemannabostaden i brukssamhällets norra del. Det så kallade Rajtet som bestod av tre stora arbetarkaserner i den sydvästra delen av Högfors uppfördes omkring 1915 liksom den lantarbetarbostad som kallades "Hagen två" eller "Avundsjukan", belägen i Högfors norra del, alldeles intill väg 251. Ungefär samtidigt torde samhällets lärarbostad ha uppförts intill de redan befintliga skolhusen, "småskolan" och "mellanskolan". Det omkring 120 meter långa kolhuset som på grund av sin storlek än idag dominerar kartbilden över Högfors byggdes också under denna tid, sannolikt i samband med att den nya hyttan uppfördes 1915-1916. Sedan denna tid har med undantag av några enstaka ekonomibyggnader i princip endast två byggnader uppförts i Högfors - den fastighet i vilken Konsumbutiken låg samt pensionärshemmet vid Hällingens nordligaste spets. Båda torde ha uppförts på 1930-talet.

Hyttuinen i Högfors. Slaggstensmurarna står kvar, avtäckta och på en del ställen kompletterade med betong. Alla inventarier och fundament är utrivna. De två masugnspiporna står dock kvar. Foto 1975.

ör brukets olika ar-
 nän som uppfördes i
 pel kan här nämnas
 staden, belägen på
 ån och sydväst om
 nvägstjänstemanna-
 mhällets norra del.
 et som bestod av tre
 er i den sydvästra
 uppfördes omkring
 tarbetarbostad som
 å" eller "Avundsju-
 gfors norra del, all-
 . Ungefär samtidigt
 ararbostad ha upp-
 befintliga skolhusen,
 mellanskolan". Det
 ånga kolhuset som
 rlek "idag domine-
 Högt. Byggs
 tid, sannolikt i sam-
 va hyttan uppfördes
 denna tid har med
 enstaka ekonomi-
 endast två bygg-
 gfors - den fastig-
 butiken låg samt
 vid Hällingens
 Båda torde ha upp-

Högfors idag. Efter ekonomiska kartan.

Samtliga de verksamheter som förr gjorde Högfors till ett levande och folkrikt samhälle har under de senaste decennierna lagts ned, den ena efter den andra. Omkring 1950 lades till exempel driften vid hyttan ned vilket givetvis innebar stora förändringar för många av Högfors invånare och även för folk runt om i trakten. Spännarhyttan strax utanför Norberg blev därmed kommunens enda hytta. Sågen hade lagts ned redan på 1930-talet och brädgården, kvarnen, smedjan m m följde efter liksom även Konsumbutiken och skolan. Någon ny bebyggelse har som tidigare redan påpekats i princip ej uppförts i Högfors under det sista halvsekle. Några bostadsfastigheter har däremot rivits, till exempel "Rajtet" med sina stora arbetarkaserner.

DAGSLÄGET. Än idag är majoriteten av Högfors fastigheter bebodda året runt. Endast en mycket liten del av dem har under de senaste åren övergått till att fungera som fritidsbostäder. Några av de gamla arbetarbostäderna står obebodda, till exempel Bruksbackens två bostadshus samt "Hagen två". Större delen

av samhällets fastigheter ägs numera av Avesta Jernverk, däribland själva herrgården med tillhörande byggnader. Liksom förut är denna den enda jordbruksdrivande fastigheten i samhället. Jorden är dock utarrenderad.

Högfors har betecknats som en miljö "värdefull ur kulturvårdssynpunkt". Någon enhetlig bruksmiljö är det emellertid inte frågan om - därtill är bebyggelsen alltför utspridd. En del av de äldre bostadshusen och ekonomibyggnaderna har dock bibehållit sin ursprungliga karaktär mycket väl och har i flera fall ett stort kulturhistoriskt värde i sig. Några av brukets allra äldsta byggnader bör kanske i detta sammanhang särskilt framhåvas - herrgårdens huvudbyggnad som för närvarande byggs om till kursgård för Datema samt flyglarna, det gamla stallet och rättarbostaden.

Strax sydost om herrgårdsbyggnaderna ligger idag resterna av Högfors hytta - höga slaggstensmurar som omger de två ännu högre och mycket stiliga masugnspiporna av rött tegel och slaggsten.

Strax intill, på andra sidan vägen, står några stora slaggstensfundament som utgör resterna av Högfors sintringsverk. Även efter sågen och kvarnen som ju också har hört till bruket finns det väl synliga rester i form av grunder och

F.d. järnvägstjänstemannabostad. Foto 1975.

slaggstensmurar. Tillsammans med herrgården och de många arbetarbostäderna av olika typer berättar dessa byggnadsrester en hel del om brukets historia och ger en aning om hur Högfors brukssamhälle en gång gestaltade sig.

Rättar- eller inspektorsbostaden, troligen uppförd på mitten av 1700-talet. Foto 1975.

I
C
I
I
H
H
C
r
n
F
d
O
fr
u
s
H
N
fi

Er
Li
he
fr
gö
Ur
16
it
så
hö
de
sk
ne
un
en
oc
ten
går
och
sor

Högfors Bruk

Jan af Geijerstam

Den 25 juli 1917 såldes alla aktier i Högfors och Persbo AB till Avesta Jernverks AB — som i sin tur ägdes av generalkonsul Axel Ax:son Johnson. Genom köpet blev bruket en del av ett stort affärsimperium. Ändå levde brukssamhället kvar.

Familjen Åkerhielm, den gamla ägarfamiljen, hade kvar sin herrgård och den osynliga gränsen mot arbetarna försvann aldrig. Ännu långt in på 1900-talet tog de gamla hyttgubbarna av sig mössan när de passerade de äldriga almarna vid herrgården.

Generalkonsuln försökte å sin sida förvalta arvet som brukspatron. Han försökte att noga hålla reda på vad som hände vid bruket.

Varje vinter for han till exempel ner från julborden i Avesta för att titta på ett utslag i Högfors hytta. Då fick arbetarna var sin stor cigarr till skänks och en hundralapp att dela — direkt ur generalkonsulns feta plånbok.

Men det var bara på det personliga planet som generalkonsuln någon gång kunde kosta på sig att vara gemytlig. Harry Peterson i Broarna var fackföreningens ordförande i Högfors under sjuutton år. När en ombudsman från Metallindustriarbetarförbundet en gång var på besök frågade han Harry hur de hade det med kommunisterna.

— Vi har fullt sjå att hålla konsul Johnson stängin, svarade Harry — som själv var kommunist. Vi tänker inte på sänt. Ska vi överhuvud få nåt att leva av så måste vi släss gemensamt. Det finns två intressegrupper här. Det är konsul Johnson på den ena sidan och avdelning 146 på den andra.

Kasernerna i Rajtet

De som betraktar livet från ovan talar gärna om en »bruksanda» på de gamla bruken i Bergslagen. De beskriver det som ett

samförstånd för alla grän. I verkligheten är detta samförstånd svårare att hitta. Avståndet mellan herrarna och folket var, och är, alltför stort.

Men det fanns ändå en slags bruksanda i Högfors, men på ett annat sätt än man vanligen menar. Den fanns i vardagen, i gemenskapen mellan arbetarna och deras familjer.

Bruksarbetaren Ragnar Vestling berättar om livet i Högfors i sina dagböcker. Så här beskriver han hur familjen för första gången kom till Rajtet i Högfors. Ragnar skulle komma att bo kvar där i 58 år.

»Måndagen den 26 oktober 1915 var en stor dag för Johan Vestling, då nyss fyllda 33 år, och hans fru Anna, 28 år, och deras fyra barn. Jag, Ragnar, var nästan åtta år då och hade gått över ett år i skola i Nickebo för skollärare Landgren. Jag minns en del av resan där vi satt bland potatissäckar och annat på den sista vagnen som Johan körde. Jag hade både gått och åkt vägen någon gång förut, men allt var nytt ändå.

Vi åkte hela vägen om Anntorpet och genom allén vid kolhuset. Jag minns att utanför brukskontoret var det en vändskiva för järnvägsvagnar och där var det folk som höll på att vända en kolbur.

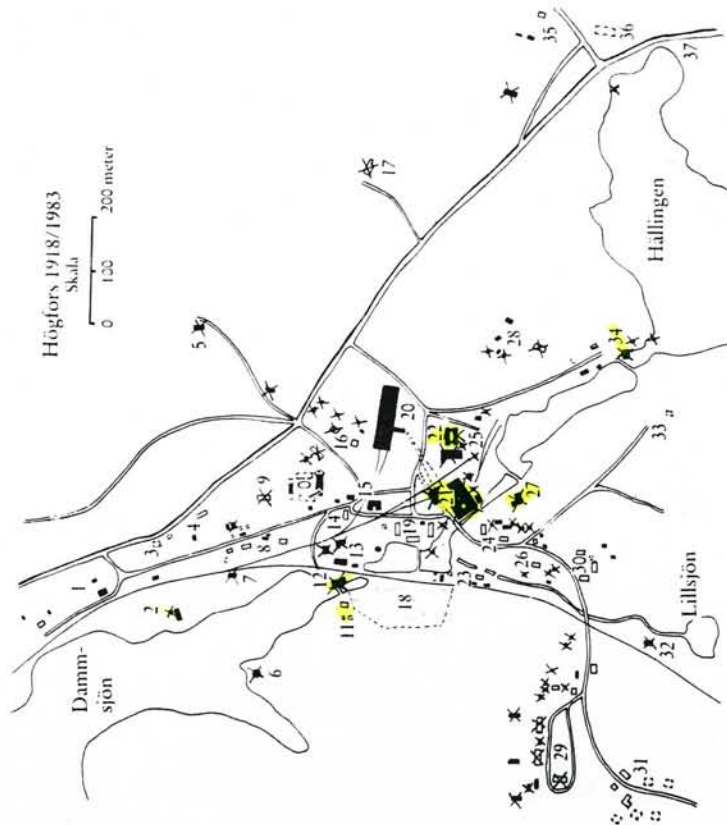
Efter en 200 meter kom vi till skolan. Där var det rast. En massa ungar var ute och skrek. Färden gick utför den då tvära skolhusbacken, över järnvägen och om den så kallade ungdomskasernen.

Rajtet. Foto: Fritz Westling.

Ur?

Vid Hällbergs backe körde vi över d. t på vägens ögra sida och över ett litet gårde. Det var liksom en stor kulle. Karlarna fick gå och hålla emot vagnarna på nersidan för att hindra att de välte i leran och hjulspåren. Hästarna segade sig emellertid upp för backen och sedan ända till sista ingången som vi kom till på husets västra långsida. Det fanns ingen trapp till vår lägenhet. Den var inte färdig. Istället var det utlagt två breda plankor att gå in på. Huset var alldeles nybyggt. Källarna i bottenväningen var inte färdiga de heller».

Ofyllda symboler betecknar byggnader som i huvudsak använts som bostäder. Fyllda symboler olika typer av industri- och ekonomibyggnader. Överkryssade symboler hus rivna före 1983. Streckade symboler byggnader som ej finns med på 1918 års karta. Karta 1983 Jan af Geijerstam efter ett original från 1918.

1. Järnvägsstation. Norr därom, utmed järnvägen, stationskarlsbostad. Söderut utmed järnvägen godsmagasin.
2. Kraftstation. Senare ungarlarsbostad/arbetarmäss.
3. Konsumbutik och bostad.
4. Arbetarbostad. »Avundsjukan».

5. Skyttepaviljong och skjutbani. Möteslokal för exempelvis Godtemplarlogen och fackföreningen.
6. Dansbana. Den ursprungliga sexkantiga rivnen.
7. Virkesupplag och brädgård.
8. »Hägen». Bostäder. I söder faktorsbostad. I mitten arbetarbostaden »Banken».
9. Måleriverkstad. Även lokal för första Konsumbutiken, möteslokal för exempelvis pingstvännerna, danslokal och arbetarbostad.
10. Ladugård. Det lilla huset mot vägen i väster fröhus. Där, invid »Byxfickstorget», stod brukets vällingklocka.
11. »Stalugnen». Arbetarbostad senare maskintvättstuga.
12. Säg.
13. Snickeri samt det nedbrunna mejeriet och växthuset.
14. Rättar- och kuskbostad.
15. Stall och förråd samt, norr om vägskalet, vagnbod.
16. Trädgårdsmästarebostad samt den rivna kassörsbostaden, »Lerbacken». Norr om vägen arbetarbostad.
17. Änkegrevinnan Hamiltons bostad, »Vårbacka».
18. Parken. Mellan herrgården och kolhuset låg tidigare en fruktträdgård.
19. Herrgården. I södra flygeln kontor och tvättstuga med mangelbod. I norra flygeln bl a poststation och bibliotek. Norr om herrgården ett lusthus. I dammen ett badhus. Källare i slutningen mot sinterverket. På andra sidan dammen låg höns huset, senare ombyggt till ateljé.
20. Kolhus.
21. Hytta med rostugnar och gjuteri. Norr därom sinterverk. Omedelbart söder om hyttan badhus.
22. Tegelbruk och torklador. Senare förråd.
23. Masmästarebostad.
24. Arbetarbostäder. »Bruksbacken».
25. Järngård med vägar. I östra änden laboratorium, senare garage.
26. Tjänstemannabostad.
27. Kraftstation.
28. Disponentbostad.
29. »Rajtet» eller »Fallet». De stora arbetarkasernerna »Backen»/»Övra kasern», »Mellankasern» »Andra kasern» och »Solsidan»/»Nedra kasern» »Första kasern». I skogskanten gemensamt svinhus. Förråd och dess i tre långa uthus. Nere vid vägen »Torpet» och ännu en arbetarkasern. Vid Fallet hade järnvägen en hållplats.
30. Skola med lärarbostäder.
31. »Kapellbacken». Mark som inte ägdes av Johnsons. Söder om vägen Hällbergs affär. Norr om vägen Betaniakapellet och bostad för affärsinnehavaren.
32. Tvättstuga och bakstuga.
33. Fotbollsplan.
34. Kvarn och mjölnararbostad.
35. Arbetarbostad. »Anntorpet».
36. Pensionärshem.
37. Två kilometer söderut Broarna med Folkets hus och arbetarbostäder — på mark som inte ägdes av Johnsons.

De allra flesta arbetarfamiljer i Högfors bodde i lägenheter som bruket ägde. De tre största husen låg i Rajtet. Varje kasern rymde åtta lägenheter om vardera rum och kök, med hall och kallförråd 50 kvadratmeter stora.

Det fanns inga moderniteter. Vatten fick man bära i hinkar från gjutjärnspumpen nedanför kullen. Avfall och tvättvatten fick man bära ut igen. Tvätta sig fick man göra i baljor i köket. Torrdass fanns i en speciell bodlänga, ett dass för varje lägenhet.

Husen var rödmålade med vita knutar och tegeltak. Kanske såg de trevliga ut på håll, men de var klenlytt byggda. De tunna plankväggarna knappast mer än silade vinterkyllan. Uppvärmningen var vedspisen i köket och kakelugnen i rummet. Varje höst satte man in innanfönster, lade vadd emellan och stängde alla glipor med klistrermsor. Ändå var det kallt. Så här berättar Ragnar Vestling den 2 januari 1966. Han hade varit i Norberg över nyårsdagen och utomhus det var elva grader kallt när han kom hem vid middagstid: »Jag åkte taxi hem. När jag kom in var det sju grader varmt i köket och fyra grader kallt i kammaren. Jag eldar i spisen och kör med Linneas fläktkamin och med vår strålkamin.»

Femton år tidigare hade bolaget meddelat provinsialläkaren att man inte kunde installera vattentoaletter i Rajtet. De skulle frysa sönder på vintern.

Det var i första hand kvinnorna som fick bära bördan av att sköta hemmen. För dem fanns inga lediga dagar. Elden måste hållas vid liv för att ge värme och för att hålla grytorna kokande. Karlarna skulle ha mat när de kom hemspringande från hyttan på korta raster. Vatten behövde man ständigt. Barnen, inte sällan tre, fyra eller tolv, fem stycken behövde alltid tas om hand: blöjbyten, våta raggsockor som skulle torkas över spisen, sotiga ansikten efter leken i slagghögarna, stickor i fingrarna...

Till detta kom grisarna, varje familj hade plats för två stycken i det gemensamma svinhuset uppe i backen, och potatislandens och bärbuskarna... Och varje höst måste man ut i skogen för att plocka bär och svamp.

Och sist, men inte minst, kom tvätten. Den dagliga småtvätten kunde kvinnorna ta hand om hemma på vedspisen. Någon gång i månaden fick de boka plats i tvättstugan. Då

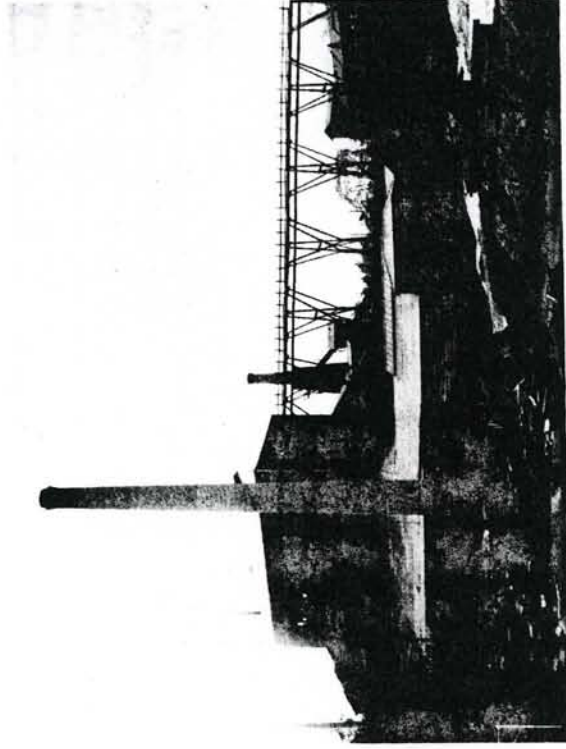
kunde man tvätta sängkläder, barna och ge människans arbetskläder en ordentlig omgång. Hela tvätten gjordes för hand. Det var ett tungt arbete.

Det var i Rajtet som bruksandan fanns. Alla kände alla. Man pratade. Man hjälpte varandra om det behövdes. Och utåt kunde denna sammanhållning bli till en patriotism för själva bruket. När Högfors mötte något annat bruk i fotboll var det stora dagar.

Hyttan — brukets hjärta

Nästan alla som arbetade vid bruket var uppvuxna, om inte i själva Högfors, så åtminstone i brukets närmaste grannskap. Barnen gick i skola i Högfors och när de för sista gången väntat på att fröken skulle ställa sig på skoltrappan och ringa in till lekktion var det närmast en självklarhet att de skulle börja arbeta vid bruket.

Så här minns Ragnar Vestling i en dagboksanteckning från den 10 juni 1977: »Idag är det 57 år sedan jag slutade folkskolan i Högfors. Fick då vara hemma en dag. På kvällen den dagen kom far och sade att i morron bitti klockan sju skall du vara framme vid rättaren och börja vid lantbruket.»

Högfors hytta på 1940-talet. Fotots ägare: Henrik Hedlund.

Ragnar var då tolv år gammal. Under sin... år som ar...are vid bruket, fram till nedläggningen 1953, skulle han också, bland mycket annat, köra de stora kraftiga arbetshästarna Trygg, Pontus och Pålle och arbeta som skrotare i gjuteriet.

I Högfors fanns en gång ett helt industrisamhälle, om än i det lilla formatet. Sedan sekelskiftet 1900 har där funnits såg, smedja, snickeri, mejeri, ett stort jord- och skogsbruk, sinterverk, hytta, gjuteri, tegelbruk och kvarn.

Mitt i byn stod alltid hyttan. Så länge masugnarna spred sitt sot över Högfors, så länge gnistregn lyste upp vinternatten så visste man att bruket levde. Hyttan var brukets hjärta.

Hyttdrängar och slagdrängar. Uppsättare och kolfatere. Järnvägare, hundpojkar och krossare. Smörjare, mottagare och maskinskötare. Alla hade sina speciella uppgifter vid hyttan. Men samtidigt som arbetsuppgifterna var speciella kunde de flesta hoppa in var som helst där det behövdes en ersättare. Det var en liten arbetsplats med 170 man anställda vid hytta, sinterverk, såg och jordbruk. Det fanns en frihet och närhet i arbetet. Arbetarna visste hur och varför de gjorde olika saker. Arbetet krävde yrkeskunskap och gav en stolthet. Men där fanns också de tunga lyften, hettan, dammet, sotet, gaserna och olyckorna. Människor för illa i denna miljö.

År 1947 försökte Viktor Asplund få ersättning för en arbets-skada. Han var 65 år gammal. Under trettio långa år hade han arbetat på hyttkransen, dvs högst upp vid masugnens öppning, där han fyllde på kol och malm. Koloxiden svepte kring honom, osynlig och lömsk.

Under många år hade han känt tillfälliga besvär, men 1946 hade de kommit för att stanna. Han hade ont i huvudet. Han blev andfädd och kunde inte längre gå den korta vägen mellan hyttan och hemmet utan att stanna flera gånger för att vila. Han kände ett tryck över bröstet, minnet hade blivit dåligt. »Sedan flera år tillbaka gasad vid varje skift», står det i ett expertutlåtande från Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm. »Huvudvärk och tryck över bröstet, många gånger så osad att han stupat på knä bredvid skopan, men han har aldrig velat ge sig, utan fortsatt skiftet.»

Viktor Asplund var pliktrogen, men någon ersättning från riksförsäkringen fick han aldrig.

Det var Metall...delning 1. Som förde arbetarnas talan för drägligare arbetsförhållanden och bättre lön. Kampen gick mödosamt, långsamt. Det var inte alltid lätt att övertyga de gamla arbetarna som fortfarande gick med mössan i hand om att facket behövdes. Det var inte lätt att ha en så mäktig motståndare. Badhusfrågan är ett exempel.

I början av trettioalet krävde arbetarna ett badhus vid hyttan där de skulle kunna tvätta sig och klä om. Det var en struntsak för Johnsonkoncernen men en vardagens nödvändighet för arbetarna. Med ett badhus skulle de slippa att vandra hem svetiga och smutsiga efter nattskiftet för att sedan vaska av sig i handfatet hemma.

Harry Peterson satt med på en av förhandlingarna i Stockholm. Där var folk från Arbetsgivarföreningen och från Järnbruksförbundet. Disponent Eriksson från Avesta, som ansvarade för Högfors inför ägarna, var också med.

Vid det skivande, välpolerade förhandlingsbordet berättade Harry om smutsen och kvinnornas värkbrutna tvätthänder. Av herrarna kring bordet krävde han ett badhus vid hyttan. Arbetarna skulle åtminstone få en möjlighet att tvätta av sig den smuts som inte trängt ned i deras lungor.

— Det förstår väl för faen Peterson, för disponent Eriksson ut, att kommer en kolfatere hem ren en morgon, så släpper inte kärringen in han.

Det skulle väl vara kvickt på nåt sätt, kommenterar Harry. Självt kunde han aldrig förstå det roliga.

Det skulle dröja till 1938 innan arbetarna fick sina duschar och tvätthoar vid hyttan.

Makten att säga sista ordet

»Idag går rykten ute att Bruket ska läggas ned», skriver Ragnar Vestling i sin dagbok den 15 september 1953. Några dagar senare kallades arbetarna till företagsnämnden. Det var första gången de fick direkta och klara besked om vad som var på gång.

Disponent Rudberg förde ordet. Beslutet var fattat. Under driftstoppet, som förhoppningsvis skulle bli tillfälligt, skulle bruksledningen göra allt för att få en ny industri till Högfors. Han uppmanade till och med arbetarna att komma med förslag. Under tiden skulle alla få gratis busskjuts till Avesta för att

jobba på järnverket där. Man hade en stor order från Kina och hade svårt att få tag på folk.

När Harry cyklade hem hade ryktena redan fått fastare form. Raden av svarta tjänstebilar utanför kontoret i herrgårdsflygeln kunde ingen undgå att se. Kvinnorna kom utspringande till vägen för att få veta vad som hänt.

Sedan gick det fort. I början av oktober kom beskedet om var arbetarna skulle placeras i Avesta. Och lördagen den 10 oktober 1953 skriver Ragnar Vestling: »Tolv grader varmt klockan 15. Disigt och mulet. Några regndroppar. I dag dämmer de hyttan. Det är ettan som stannar.» På söndagskvällen avgick den första bussen med fyra man till nattskitet i Avesta. Tre korta veckor hade arbetarna fått på sig att vänja sig vid något som förändrade hela deras liv.

— På helgen när hyttan slagit igen cyklade jag upp från jaktstugan, berättar dåvarande kassören Henrik Hedlund. Jag hade varit på älgjakt i fem dagar. Genom hela bruket fanns inte ett ytterlyse. Det enda ljud man hörde var att det porlade och rann lite vatten nere vid hyttan. Det var spöklikt.

Månaderna gick. Arbetarbussen pendlade mellan Högfors och Avesta. Det blev dryga arbetsdagar. Allt fler lämnade Högfors för alltid. Månaderna blev år och tystnaden i Högfors började bli en vana. Det skulle bli tre långa år av ovisshet för arbetarna.

Till sist, den 27 juni 1956, kallade disponent Edlund till en informationskonferens i Avesta.

— Efter det att de hade talat i en hel timmes tid om hur mycket de hade stått i och grejat så vart det bara det att det inte fanns någon återvändo, berättar Harry Peterson om mötet. Det allra sista var att kommun hade inbjudit till en presskonferens i Färnebo. Vi satt där och svara på frågor från olika tidningar. Sen var gardin neddragen för Högfors.

Arbetarna gjorde trots allt några sista försök att få en ändring. En delegation från facket reste ner till landshövding Ragnar Casparsson i Västerås och senare uppvaktade de till och med regeringen. Hösten 1956 fick de träffa finansminister Gunnar Sträng vid en middag i Västerfärnebo. Liksom landshövdingen lyssnade Sträng och — skakade på huvudet. Inte kunde regeringen tvinga Johnsons att göra något.

När arbetarna från Högfors till sist föreslog att staten skulle ta över bruket och skogarna i Högfors så vände sig Sträng om och spände ögonen i dem. För första gången under samtalet tog han i på skarpen:

— Nu måste ni vara realistiska!
Och därvid blev det.

Trettio år senare

Trettio år senare har bruket blivit kulturminnesmärke. Hyttområdet är välstädat. Sotet är borta. Fabriksbyggnaderna är rivna. Kvar är bara de grå slaggstensmurarna och de två hyttpiporna. Runt om är gråsmattorna välansade som på en golfbana. En del besökare gissar att hytttruinerna är från medeltiden. Kanske är detta ett mått på hur fort vår samtid kan förvandlas till anonym historia.

För generalkonsuln blev Högfors ett av många mindre problem på vägen mot det imperium som hans arvtogare i början av 1980-talet förvaltar med 34 000 anställda och en omsättning på 26 miljarder kronor varje år.

Det var alla de som i årtionden slitit för Johnsons i Högfors som fick betala priset.

Liksom de gamla bruksherrarna älskade de Högfors, sitt Högfors. Stunderna när man kunde sätta sig ned på trappen och växla några ord med grannen medan barnen lekte. Skratten och kamratskapen i arbetet vid hyttan eller vid de årliga brödbaken. Danserna på badudden och fotbollsmatcherna. Minnena av allt detta var värt att gömma i hjärtat.

När hyttan slog igen började Högfors sakta dö. I Ragnar Vestlings dagböcker kan man följa dödskampen år för år. År 1962 slutade till exempel rälsbussen att gå och poststationen drogs in. År 1964 upphörde Konsum och Rosendals affär i Kapellbacken. Vintern 1972/73 revs själva hyttan.

Måndagen den 26 november 1973 tvingades så Ragnar Vestling att flytta från sitt hem i Rajtet. Han blev den sista invånaren där, sedan alla andra flyttat och Övra och Andra kasern rivits och bränts. Våren 1975 brändes även Första kasern. Rajtet var jämnat med marken.

Våren 1983 gick jag runt i Högfors med Harry Peterson. Han fick bruket att leva upp igen. Historien var inte längre stum. Det blev möjligt att förstå värdet av allt det som aldrig mättes i de ekonomiska kalkylerna.

Vi hörde ropen från fotbollsplanen. I hälsade på gubbarna vid Byxficksstorget. Vi såg stationsplan fyllas med folk i väntan på fackföreningens förhandlingsdelegation. Vi såg eldkvasten stiga upp från masugnen. Vi mötte arbetskamraterna på väg från skiftet.

— En fin sommarkväll är det närapå att man ser alla gamla gubbarna igen, sa Harry. Det hänger kvar på något sätt. Det är så mycket som binder en.

Jag gick vidare över ån och bort till Rajtet. För ett bolag ska också övergivna bruk ge ränta. Därför hade Johnsons planterat gran.

Tvårs över fältet. Från skogsbrynet och ner mot blomdalsvägen gick breda plogfäror. De skar genom jorden, genom stånden av förvildade lupiner. De snuddade vid gjutjärnspumpen. De blottade tegelskärorna som var allt som fanns kvar av barackerna. De var 24 familjer: Vestling, Persson, Eklöv, Helsing, Åhlberg, Asp, Bäckström, Tapper, Morin, Sundh, Lundén, Landgren...

Mitt på fältet stod några lönnar kvar, svedda av elden när Andra kasern brändes ned. Arbetarna planterade dem som värdträd. Nu grov granplantorna. Det börjar bli svårt att ta sig fram.

Tryckta källor:

- Norberg, P., Ur Högfors Bruks historia. 1937.
Norberg, P., Högfors Bruk. Kort historik i Johnsons — arsskrift för Johnsonskoncernens företag 2:1942.
Till Axel Ax:son Johnson 25 juli 1946.
Hamilton, H., Hågkomster. 1928.
Nytt juridiskt arkiv 1:1925
Ericson, B., Johnsons — den sista dynastin. 1928.
Vestmanlands Läns Tidning 21 september 1953, 12 oktober 1953, 2 december 1953, 23 augusti 1956, 11 maj 1963.

Otryckta källor:

- Johnson-koncernens centralarkiv, Ängelsberg: Högfors och Persbo AB arkiv, Avesta Jernverks arkiv, Walfrid Erikssons arkiv.
Tekniska museets arkiv, Stockholm: Carl Sahlins bergshistoriska samling.
Svenska Metallindustriarbetsförbundets arkiv, Stockholm: Avdelning 146 Högfors. Metalls avdelning 146 arkiv, Högfors.
Bruksarbetaren *Ragnar Westlings* efterlämnade dagböcker. Intervjuer med bl a f d kassören vid Högfors bruk *Henrik Hedlund*, f d hyttarbetaren och fackförordningsordföranden *Harry Petterson*, f d hytt- och gjuteriarbetaren *Lars Hedman*, f d hyttarbetaren *Frits Westling* och f d bruksdisponenten *Nils Rudberg*.

Leva i Karbenning Stationssamhället i dag

Ann—Christine Eriksson

Det är ingen konst att fara förbi Karbenning stationssamhälle. Egentligen är det alldeles för lätt gjort. Med bil tar det högst två minuter. Man susar förbi en samling gårdar och en affär. Ett gammalt igenbommat stationshus står vid väggkanten. Och var det inte en skola som låg där i backen...?

Sen är man förbi. SJ:s passagerare ser förmodligen ännu mindre. T o m tågen far förbi numera. Tågen som en gång var pulsen i det lilla stationssamhället.

Men stopp! Låt oss stanna! Inte bara för att köpa glass i den lilla affären som ser så »pittoresk» ut — utan för att knacka på i stationssamhället. Vågar vi det förresten? Vad kommer vi att hitta? En avsonnad idyll där bara de äldre bor kvar? Ett stationssamhälle som tappade sugen när stationshuset bomrades igen?

Det är i maj 1983 som jag bestämmer mig för att inte fara förbi. Jag har stannat bilen just där Svartån ringlar under vägen. Där får den stå under många dagar medan jag går från gård till gård — och knackar på.

Här är inte svårt att lära sig hitta. All bebyggelse ligger utsträckt efter järnvägen som går mellan Avesta och Fagersta. Spåren går som en klar gräns mellan tätbebyggelse och landsbygd. På ena sidan, där stationshuset byggdes strax före sekelskiftet, växte samhället upp under vårt århundrade. Men på andra sidan järnvägen finns inget stationssamhälle. Där slingrar sig Svartån fram som en orm i åkermarken. Där är glest mellan gårdarna.

Funderingarna om »avsonnad idyll» lämnar jag snart därhän. Järnvägsstation eller inte — Karbenning stationssamhälle visar snart att det lever. Visst är det litet och brottas med många

=====

HÖGFORS BRUK, KOLHUS

Raä-nr : 2293-I-3001-01-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-12-08

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Norberg, KARBENNING
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, SALA
Pastorat/Förs.: VÄSTERFÄRNEBO, KARBENNING
Ort : HÖGFORS

Fast.h.beteckn:
Ek.karta :

Koordinater: X = Y =

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion DJ 27 DJ 28

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Övriga upplysningar
Miljö med rester av smedja och hytta.

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur (349) 1992

SD om Norberg

=====

HÖGFORS BRUK, ARBETARBOSTÄDER

Raä-nr : 2293-I-3001-02-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-12-08

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Norberg, KARBENNING
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, SALA
Pastorat/Förs.: VÄSTERFÄRNEBO, KARBENNING
Ort : HÖGFORS

Fast.h.beteckn:
Ek.karta :

Koordinater: X = Y =

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

=====

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion : DJ 27 DJ 28
Bostäder

BYGGNADSHISTORISKA UPPGIFTER

Byggnaderna uppförda år : Omkring: 1900

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Övriga upplysningar : En arbetarkasern finns också.

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur : (349) 1992

=====

HÖGFORS BRUK, HERRGÅRD

Raä-nr : 2293-I-3001-03-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-12-08

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Norberg, KARBENNING
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, SALA
Pastorat/Förs.: VÄSTERFÄRNEBO, KARBENNING
Ort : HÖGFORS

Fast.h.beteckn:
Ek.karta :

Koordinater: X = Y =

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion DJ 27 DJ 28
Bostad

BYGGNADSHISTORISKA UPPGIFTER

Byggnaden uppförd år Omkring: 1650
Byggherre (uppförande) Jacob de la Gardie
Större om eller tillbyggnader Årtal: 1874

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur (349) 1992